

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA ALİ DEŞTİ'NİN İKİ MEKTUP HİKÂYESİ

THE TWO EPISTOLARY STORIES OF ALI DASHTI IN THE CONTEXT OF SOCIOLOGY OF LITERATURE

Esengül UZUNOĞLU SAYIN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
esengul.uzunoglu@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5338-8067

Pelin Seval ESEN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
pepin.caglayan@gop.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5922-5613

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

18.01.2025

Kabul Tarihi:

24.03.2025

Yayın Tarihi:

27.03.2025

Anahtar Kelimeler

Edebiyat sosyolojisi, Ali
Deşti,
Çağdaş İran nesri,
İki Mektup.

Keywords

The sociology of literature,
Ali Dashti,
Contemporary Iranian
prose,
Two Epistolary stories.

Edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplin dalı olarak edebiyat sosyolojisi, edebi eserlerin yalnızca estetik değerlerini değil aynı zamanda toplumsal işlevlerini ve etkilerini de araştırmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyatın toplumla kurduğu ilişkiyi anlamayı amaçlamakla birlikte bir hikâyenin yazıldığı dönemin toplumsal yapısını, değerlerini ve bireylerin içsel çatışmalarını incelemektedir.

Çağdaş İran nesrinin önde gelen isimlerinden biri olan Ali Deşti; yazar, gazeteci ve devlet adamıdır. Ali Deşti'nin "İki Mektup" adlı hikâyesi bireylerin içsel çatışmalarını toplumsal bağlamda ele alan güçlü bir edebi metindir. Bireysel duygular ile toplumsal normlar arasındaki çatışmayı etkileyici bir şekilde yansıtan bu hikâye, bir erkeğin derin aşkını ve sevdiğine kavuşamamanın yarattığı hayal kırıklığını ve kendi duyguları ile toplumun beklentileri arasında sıkışıp kalan bir kadının çaresizliğini gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmada edebiyat sosyolojisi hakkında bilgi verildikten sonra Çağdaş İran Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ali Deşti'nin hayatına kısaca değinilmiş ve "İki Mektup" isimli hikâyesi edebiyat sosyolojisi bakımından analiz edilmiştir. Başlıklara uygun örnekler verilirken yazarın bu hikâyesiyle birlikte on bir hikâyesinden oluşan *Fitne* isimli hikâye mecmuası kaynak olarak gösterilmiştir.

As a disciplinary field that examines the relationship between literature and society, the sociology of literature explores not only the aesthetic value of literary works but also their social functions and impacts. While aiming to understand the connection between literature and society, the sociology of literature also analyzes the social structure, and internal conflicts of individuals during the period in which a story was written.

Ali Dashti one of the leading figures of contemporary Iranian prose, was a writer, journalist and statesman. His story Two Epistolary is a powerful literary work that addresses individuals' internal conflicts within a social context. This story, which effectively reflects the struggle between personal emotions and societal norms, portrays a man's deep love and the disappointment of not being able to reunite with his beloved, as well as a woman's helplessness as she finds herself torn between her own feelings and societal expectations.

In this study, after providing information about the sociology of literature, a brief overview of Ali Dashti's life as an important figure in contemporary Iranian literature is presented. "Story Two Epistolary" is then analyzed within the framework of literary sociology. While offering examples relevant to the topics discussed, *Fitna*, a collection of ten other stories by the author, is used.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1622488>

Atıf/Cite as: Uzunoğlu Sayın, A., & Esen, P., S. (2025). Edebiyat sosyolojisi bağlamında Ali Deşti'nin iki mektup hikâyesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(1), 559-571.

Giriş

Duygu, düşünce ve hayallerin dil aracılığıyla estetik bir biçimde ifade edilmesini sağlayan edebiyat, insanların deneyim ve toplumsal yargılarını, değerlerini, kültürel norm ve bireysel duygularını yazılı veya sözlü metinler yoluyla aktararak okuyucuya yansıtır (Wellek-Warren, 1983: 135; Sapiro, 2019: 31; Bulduker, 2020: 31; Koçak, 2023: 222). Roman, hikâye, öykü, şiir, tiyatro ve diğer edebi türler, toplumsal yapının çeşitli yönlerini etkileyici ve akıcı bir dille ele alarak sosyal gerçekliği ortaya koyar ve bu sayede sosyolojiye önemli bir kaynak oluşturur. Bu edebi metinler yazıldığı toplumun sosyolojik özelliklerini yansıttığı için yazar ve şairler bir sosyolog gibi bilimsel teknikler yoluyla toplumdan veri ve bilgi toplar; eserlerini toplumun beğenisine sunar. Zira edebiyat ve sosyoloji birbirini tamamlayan bilim dallarıdır ve birbirinden ayrı tutulamaz (Jusdanis, 1998: 76; Michaud, 2018: 65; Bulduker, 2020: 32-33).

Edebiyat sosyolojisi, edebi eserlerin toplumsal etki ve değerlerini inceleyen bir disiplin olmakla birlikte edebiyat ile toplum arasındaki etkileşimi araştırır ve edebi metinlerin toplumsal yapı, normlar, değerler ve değişimler üzerindeki rolünü analiz eder (Kerrigan, 1995: 41; Coşkun, 2006: 405; Aydın, 2009: 360-361; Yalçinkaya 2020: 58,60). Bu disiplin, edebi eserlerin sadece estetik değerlerini değil aynı zamanda toplumsal işlevlerini ve etkilerini de anlamayı hedefler. Ayrıca edebiyat ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiyi daha derinlemesine anlamak için önemli bir araç olup edebi eserlerin yazıldığı toplumla arasındaki bağı araştırır. Eserler kurgu olsun ya da olmasın yazarın toplumsal ve kültürel birikimlerini yansıttığı için yazıldığı toplumdan izler taşımaları kaçınılmazdır. Sosyal ve toplumsal yaşamı yansıtan edebi metinler, toplumların sosyolojik yönleriyle daha yakından tanınmasına yardımcı olur ve bu eserler sayesinde bir toplumun sanat ve estetik anlayışı, tarihi, ekonomik, sosyal ve siyasal birikimleri anlaşılır (Kösemihal, 1967: 10; Moran, 2018: 83; Yalçinkaya, 2020: 58,60; Karacar, 2023: 385). Nitekim öykü, roman ve şiir bir toplumun siyasi tarihiyle ilişkilidir. Bu eserlerde kullanılan dil üslup özellikleri, konusu, şahıs kadrosu ve toplumsal zemin ve mekân, o toplumun siyasi görüş ve ideolojisi hakkında okuyucuya bilgi verir (Meriç, 2006: 448; Aydın, 2009: 359-360; Kösemihal, 1967: 10; Moran, 2018: 83; Karacar, 2023: 385).

Ali Deştî'nin on bir hikâyeden oluşan *Fitne* adlı eseri, edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alındığında, genel olarak yazıldığı dönemin toplumsal ve siyasi yapısını gözler önüne seren önemli bir metin olarak öne çıkmaktadır. Edebiyatın yalnızca bireysel bir sanat dalı değil aynı zamanda toplumsal bir ifade biçimi olduğu düşünüldüğünde *Fitne*'nin İran'ın dinî ve siyasal yapısını sorgulayan eleştirel tavrı eserin değerini daha da artırmaktadır. Deştî'nin kaleme aldığı bu eser, İran'da modernleşme girişimleri ile geleneksel yapılar arasındaki çatışmanın belirginleştiği bir dönemde ortaya çıkmış; dinî ve siyasi yapının toplum üzerindeki etkisi ve bireysel özgürlüklerin sınırları gibi tartışmalı konulara cesurca değinmiştir. Yazarın hâkim ideolojilere karşı geliştirdiği eleştirel perspektif eseri yalnızca edebi bir metin olmaktan çıkıp aynı zamanda sosyo-politik bir manifesto hâline getirmektedir. Bu bağlamda *Fitne*, edebiyatın toplumsal değişim ve dönüşüm üzerindeki etkisini gözler önüne sererken yazarın entelektüel kimliği de eserin içeriğini şekillendiren belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Yayınlandığı dönemde yalnızca bir edebiyat eseri olarak değil; düşünsel alanda büyük yankılar uyandıran bir metin olarak da değerlendirilen *Fitne*, reformist ve aydınlanmacı bakış açısıyla geniş bir okuyucu kitlesi üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Toplumun değişen değer yargılarıyla hesaplaşan, mevcut düzeni sorgulayan ve edebiyatın eleştirel gücünü ön plana çıkaran bu eser, yaşan dönemin toplumsal, siyasal, kültürel özellikleri göz önüne alındığında edebiyat sosyolojisi açısından incelenmeye değer önemli bir çalışma olarak kabul edilebilir. Eserin yazıldığı döneme ışık tutması açısından bu edebiyat kuramı ile incelenmesi uygun görülmüştür.

Ali Deştî

Asıl adı Şeyh Ali b. Şeyh Abdilhüseyin-i Deştî olan Ali Deştî 1896 yılında Kerbela'da, orta halli dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası, dönemin ünlü alimlerinden Şeyh Abdü'l-Hüseyin Deştî'dir. Deştî'nin babası aynı yerde uzun süre kalmamış, Atebat (Kerbela ve Necef), Deştistân ve Bûşehr'de ikamet etmiş bu sebepten ötürü de Ali Deştî eğitimini önce Kerbela sonra Necef ve Bağdat'ta almıştır. Ayrıca zamanın büyük bilginlerinden Hacı Seyyid Hüseyin Fişârekî ve Hacı Şeyh Abdü'l-Kerîm Yezdî'den fıkıh öğrenmiştir (Destgayb, 1339: 14-15; Abidîni, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpuş, 1376: 42; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322).

Ali Deştî babası vefat ettikten sonra 1916 yılında Bûşehr'e doğru yola çıkmış daha sonra Borazcân'da ikamet eden eniştesi Şeyh Muhammed Hüseyin Borazcânî'yi ziyaret etmiştir. I. Dünya Savaşı başladığında önce Deştistân daha sonra Şîrâz ve oradan da İsfahan'a giderek orada bir süre kalmıştır. 1919 yılında Tahran'a gelmiş o sırada da Tahran'da iç karışıklıklar meydana gelince kendini siyasi karışıklıkların içinde bulmuştur. Hayatını

olaylardan uzak ve sakin bir şekilde geçiren Deştî artık olaylar karşısında seyirci kalmak istememiş, genç özgürlükçüler diye adlandırılan Ferrûh-i Yezdî (ö. 1939), Fedâyî-i Alevî (ö. 1940) ve Şeyh Hüseyin Tahrânî (ö. 1908) gibi dönemin muhalif isimlerinin yanında olmayı ve onlarla birlikte mücadele etmeyi tercih etmiştir (Destgayb, 1339: 14-15; Abidînî, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpûr, 1376: 42; Mâhûzî, 1382: 239-241; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322-323).

Deştî bu dönemde edebi ve siyasi makaleler yazarak birçok gazete ve dergide yayınlamış, iktidar aleyhine yayınladığı bu makaleler ve faaliyetleri sebebiyle 1920 yılı yazında göz altına alınmıştır. İki gün göz altında kaldıktan sonra Tahran'dan sürülmüştür. Deştî bu olay üzerine Kirmanşah'a yerleşmiş, orada bir süre ikamet ettikten sonra tekrar Tahran'a geri dönmüş, siyasi makaleler yayınlamaya devam etmiştir. Bunun üzerine hapsedilmiş ve Şîî lideri Seyyid Muhammed Sadık Tabâtâbâi (ö. 1339-1340/1921) sayesinde özgür bırakılmıştır. Bütün bunlara rağmen muhalefet yanlısı olmaktan asla vazgeçmemiştir (Âzerneğ, 1382: 92-95; Şahbâzî, 1383: 9-10; Âbâdiyân, 1384: 121-123; İlhambahş-Ramazânî, 1387: 200-205; İttihâd, 1383: 1-5).

Devam eden muhalif faaliyetlerinden ötürü Deştî, 1920 yılında Seyyid Ziyaü'd-din döneminde üçüncü kez hapse atılmıştır. Hapiste bulunduğu süre zarfında ünlü eseri *Eyyâm-i Mahbe'si* (Hapishane Günleri) oluşturan notları kaleme almıştır. 1921 darbesinden sonra siyasi hükümlülerin tahliye edilmesiyle Deştî'de serbest bırakılmış daha sonra basın dünyasına adım atmıştır. İlk olarak "*Sitâre-yi Îrân*" gazetesinde yaklaşık üç ay boyunca başyazarlık yapmış, bu dönemde iktidar aleyhine siyasi ve politik makaleler kaleme almıştır. Daha sonra bu gazete kapatılmış, Deştî "*Şafak-i Sorî*" (Kırmızı Şafak) gazetesinde gazetecilik hayatına devam etmiş, 1930 yılına kadar aynı gazetede editörlük görevini üstlenmiştir. Bir süre sonra "*Sitâre-yi Îrân*" gazetesi 1935 yılında kapatılmış, gazete müdürü kırbaç cezası almıştır ve Deştî bir kez daha hapse düşmüştür. Deştî gazetesi hapisteyken şu notu kaleme almıştır: "*Zaaf ve anarşinin darmadağın ettiği, fakirliğin ve işsizliğin güçsüz ve karanlık bir hale getirdiği vatan, fedakârlık, tedbir ve vatan evlatlarının iradesinin kuvvetiyle ağır bir ıykudan uyanmak istiyor, kadınlarkendi haklarına ve sosyal konumlarına ulaşıyorlar, eğitim genel ve mecburi oluyor.*" (Kanar, 2020: 322-323).

Deştî, beş altı ay sonra hastalık sebebiyle hapisten çıkınca tekrar siyasete geri dönmüş, 6, 7, 8, 9. dönemlerde Bûşehr, 12 ve 13. dönemde Demâvend, 14. dönemde Tahran milletvekili olarak seçilmiştir (Destgayb, 1339: 14-15; Abidînî, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpûr, 1376: 42; Mahûzî, 1382: 239-241; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322-323). 1941-1946 yıllarında faaliyet gösteren, aynı görüşe sahip arkadaşlarının bir araya gelerek oluşturduğu özel bir topluluk olma kimliği taşıyan Hizb-i Adalet'i kurmuştur. 1946'da Sovyetler Birliği yanlısı siyaset uygulaması ve Tudeh Partisine kabinede yer vermesinden ötürü Başbakan Kıvâmü's-saltana'ya muhalif faaliyetlerinden ötürü tekrar hapsedilmiştir. Altı ay sonra hapisten çıkan Deştî yaklaşık yirmi ay Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin çoğunu dolaşmış, bu sayede Batı düşünce yapısı ve edebiyatını tanıma fırsatı yakalamıştır. 1948'de Tahran'a geri dönmüş, 1948-1951 yılları arasında İran Kahire Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 1953 Şah Musaddık Hükümetini yıkınca Deştî, senato üyeliği görevine tayin edilmiş, 1963'te Lübnan'da elçilik yapmıştır. Senato üyeliği görevini 1979 İran İslam Devrimine kadar devam ettirmiştir. İslam devriminden sonra iki defa daha hapsedilmiş; ancak kısa süre sonra serbest bırakılmıştır. 16 Ocak 1982'de Tahran'da vefat etmiştir (Destgayb, 1339: 14-15; Abidînî, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpûr, 1376: 42; Mâhûzî, 1382: 239-241; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322-323).

Ali Deştî'nin Edebi Kişiliği

Deştî'nin yazarlıkla olan ilişkisi Şîrâz gazetelerinde sosyal ve edebi konularda kaleme aldığı makalelerinden ibarettir. Kendisinin hayat çizgisini değiştiren en önemli etkenin başbakan Vûsuku'd-devle olduğunu ifade etmiştir. Kendisini, iş bulmak için memleketini değiştiren ve Tahran'a bu kaygıyla yerleşen bir genç olarak tanıtmış, gazete yazarı ve siyasetçi olacağını hiç düşünmediğini; ancak başbakan Vûsuku'd-devle'nin onun millî duygularını canlandırdığını, yazmaya, siyasete yönlendirdiğini söylemiştir (Destgayb, 1339: 14-15; Abidînî, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpûr, 1376: 42; Mâhûzî, 1382: 239-241; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322-323).

Ali Deştî'yi Muhammed Hicâzî (ö. 1393/1974), Sadık Hidayet (ö. 1370/1951) ve Bozorg Alevî (ö. 1417-1418/1997) ile birlikte anmak gerekir. Deştî, siyasi faaliyetlerine rağmen çağdaşı Muhammed Hicâzî gibi eski tarzı devam ettirerek eserler kaleme almış, popüler bir yazar kimliğine bürünmüştür. Deştî üst tabakaya hitap eden bir yazar olarak itham edilse de aksine bu kesimin çirkin, aksak taraflarını ortaya koymuş, olaylar vasıtasıyla toplumun aksayan yönlerini dile getirmekle birlikte insanlık, onur, şefkat, doğruluk, sadakat, iyilik ve cesaret gibi

insanî özelliklere de sıkça değinmiştir ve halkın derin trajedilerini eserlerinde yansıtmıştır. Çok iyi bir gözlemci, görüşlerini ifade etmekten çekinmeyen bir yazardır. Eserlerinde basit ve yalın bir anlatım kullanmış, okuyucunun hayal dünyasına hükmetmiştir. Kadınların sırlı ve gizli dünyalarından haberdardır ve kendine has bir dikkat, olağanüstü bir hayal gücü ve incelikle kadınların gizli ruhsal hallerini, iyi ve kötü duygularını açıklamıştır. Hikâyeciliğinin gücü sayesinde ona İran'ın Stephan Zweig'i (ö. 1360-1361/1942) diye itham edenler olmuştur (Destgayb, 1339: 17; Abidinî, 1368: 78; Tahrânî, 1376, s. 45; Aryânpûr, 1376: 44; Mâhûzî, 1382: 240; Bilgen, 2000: 43; Kanar, 2020: 322-323).

Deştî kendinin iyi bir hikâyeci olmadığını sadece gördüğü bazı şeyleri yazdığını söylemiş, mesleğinin hikâye yazarlığı olmadığından ötürü eserlerinde konu arayışına girmediğini ifade etmiştir. Kendinin ne usta bir politikacı ne başarılı bir hikâye yazarı ne de bir konuda ihtisas sahibi olduğunu kabul etmiş, tevazu göstermekten geri durmamıştır. Deştî, Jean Jacques Rousseau (ö. 1191/1778), Alphonse de Lamartine (ö. 1285-1286/1869), Goethe (ö. 1247-1248/1832) ve Gustave Le Bon'un (ö. 1349-1350/1931) eserlerini okumuş, onlardan etkilenmiştir. Ayrıca; Anatole France'ın (ö. 1342-1343/1924) eserlerinin etkisi altında kalarak "Padişah-i Nesr" (Nesrin Padişahı) makalesini onun yüzüncü doğum gününe ithafen yazmış, 1944 yılında Restâhîz-i İrân gazetesinde de yayımlamıştır (Destgayb, 1339: 14-15; Abidinî, 1368: 79; Tahrânî, 1376: 40-41; Aryânpûr, 1376: 42; Bilgen, 2000: 42; Kanar, 2020: 322).

Fitne

Ali Deştî'nin hikâye derlemesi olan *Fitne*, ilk kez 1944 yılında yayımlanmıştır. Eserdeki bazı hikâyelerin birbirine fazlasıyla benzediği, konularının tekrara düştüğü ve kadınlara yönelik olumsuz bir tutum sergilediği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. 1949 yılında gerçekleştirilen ikinci baskıda Deştî, bu eleştirilere yanıt vererek *Fitne*'nin kadınlara karşı bir cephe oluşturmak amacıyla yazıldığı düşüncesi tamamen reddetmiş ve bir kadının yalan söylemesi, iki yüzlülük veya çıkarıcı davranışlara yönelmesinin temel sebebinin içinde bulunduğu toplumsal koşullar olduğunu iddia etmiştir. Deştî, kahramanlarını genellikle olumsuz özelliklere sahip kadınlardan seçmesinin sebebinin her toplumda hem iyi hem de kötü insanların var olmasıyla açıklamıştır. Ayrıca eserinde bu tür karakterleri işlemenin herhangi bir sakıncası olmadığını vurgulayarak bir yazarın öncelikli amacının ahlakçılık değil, sanatını icra etmek olduğunu belirtmiştir. Deştî'nin bu açıklamaları dikkatlice incelendiğinde onun kadın düşmanı olmadığı aksine kadınların toplum içinde erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini vurguladığı açıkça görülmektedir. On bir farklı hikâyeden oluşan *Fitne*, adını ilk hikâyesinin kadın kahramanından almıştır. Hikâyelerin başlıkları şunlardır: Mâcerâ-yi An Şeb (O Gecenin Macerası), Do Nâme (İki Mektup), Defter-i Şeşom (Altıncı Defter), Merg-i Mâder (Annenin Ölümü), Aherîn Melce' (Son Sığınak), Sukût ve Nigâh-i To (Sessizlik ve Senin Bakışın), E'sâb-i Merîz (Hastanın Sinirleri), Aherîn Nâme (Son Mektup) ve Nâme-yi Yek Zen (Bir Kadının Mektubu).

Deştî bu hikâyelerin büyük çoğunluğunda üst sınıfa mensup, çapkın ve kaprisli kadınların ve erkeklerin ilişkilerini konu alır. Karakterler genellikle birbirine benzer; hikâyelerde sıkça evli, güzel, akıllı, entelektüel ve iyi eğitilmiş kadınlar ile maceraperest erkeklerin aşk ilişkileri ve yaşadıkları olaylar anlatılır. Deştî, kadınların psikolojik durumlarına odaklanarak derin ruhsal çözümlemeler yapar, olaylara felsefi bir bakış açısıyla yaklaşır ve hikâyelerinde ihanet, yalan, iki yüzlülük, sevgi, güç arzusu, şefkat ve keder gibi temaları ustalıkla işleyerek okuyucunun kendi hayatından kesitler bulabileceği bir atmosfer yaratır.

Deştî'nin *Fitne* adlı eserinin içinde yer alan "İki Mektup" hikâyesi, Tahran'ın sığağndan daha serin bir ortam arayışıyla Tebriz'e giden bir grup arkadaşın etrafında şekillenir. Fâtî Hanım, misafirlerini ağırladığı esnada arkadaşından aldığı iki mektubu bu arkadaş grubuyla paylaşır ve yorumlamalarını ister. Bu mektuplar, aşk, toplumsal normlar ve insan doğasına dair derin düşünceler içerir.

Birinci mektup bir erkek (Siyâmek) tarafından yazılmıştır. Siyâmek, mektubunda âşık olduğu kadına duyduğu yoğun duyguları, aşkın gücünü ve onun üzerindeki etkilerini tutkulu bir şekilde dile getirir. Ancak bu aşkın getirdiği hayal kırıklığı ve çaresizlik, mektubun melankolik tonunu belirler. Siyâmek, kadının kendisine karşı ilgisizliğinden duyduğu acıyı anlatır ve aşkın hem yücelten hem de tüketen yanlarını vurgular.

İkinci mektup, Siyâmek'in âşık olduğu ve hikâye boyunca adı açık bir şekilde zikredilmeyen kadın tarafından yazılmıştır. Kadın mektubunda kendi duygusal çatışmalarını ve aşkı nasıl algıladığını ifade eder. Siyâmek'in aşkına karşılık verememesinin nedenlerini açıklar. Kadın toplumsal beklentiler, kendi içindeki tereddütler, aşk ve

özgürlük arzusu arasında sıkışmıştır. Bu mektup, kadının aşkı ve toplumsal rolleri sorguladığını aynı zamanda Siyâmek'e karşı karmaşık duygular beslediğini gösterir.

Mektupta yazan karakterlerden Siyâmek aşk tasviri yapar, âşık olduğunu ancak bunu yalnızca âşık olan birinin anlayabileceğini söyler. Mektubun sahibi kadın, Siyâmek'in aşkına inanmayarak tek amacının kendini elde etmek olduğunu düşünür. Erkeklerle güveni olmadığından Siyâmek'e de şüpheyile yaklaşır. Toplumsal baskı altında kadın olmanın zor olduğu bir coğrafyada yaşayan kadın karakter, aslında sevgiye karşılık vermek ister; ancak sosyal dayatmadan ötürü buna bir türlü cesaret edemez ve sonunda cesaretini toplayarak Siyâmek'i arar; ancak o başka bir şehre gitmiştir. Bunu duyan kadın çok üzülür ve arkadaşına (Fâtî'ye) bu pişmanlık dolu mektupları yazar. Kadınların erkeklerden daha güçlü bir nefis ve iradeye sahip olduğunu söyleyen kadın karakter aslında ilk olarak kendini kandırır. İstmeden tutsak olduğu bu aşkta çaresiz kalır. Hikâyenin sonunda, mektupları okuyan arkadaş grubu, aşk, kadın ve toplumsal normlar üzerine tartışır. Fâtî Hanım, mektuplardaki hikâyenin ahlaki ve duygusal boyutlarını anlamaya çalışır. Hikâyede, mektupların yazarı olan Siyâmek ve kadının kimliği tam olarak açıklanmaz, bu da okuyucunun hikâyeyi daha evrensel bir bağlamda yorumlamasına ve merak uyandırmasına olanak tanır.

Ali Deştî'nin "İki Mektup" hikâyesinde anlama aşaması (içkin çözümleme) adı altında anlatıcının bakış açıları incelenmektedir. Metnin iç yapısını ayrıntılı olarak inceleyen bir çözümleme yöntemi olan içkin çözümlemede metnin perspektifleri, anlatım yöntemleri, zaman, mekân, karakterler ve metnin toplumsal yapı ile ilişkisi değerlendirilir (Şahin, 2020: 91). "İki Mektup" adlı hikâyede kullanılan bakış açıları, hikâyenin içeriğine, karakterlerin psikolojik durumlarına ve toplumsal olaylara göre çeşitlenmiştir. Deştî, farklı anlatım tekniği ve bakış açısı kullanarak olayları çok yönlü olarak ele almış, bu sayede de eserin zenginlik ve derinliği artarak ortaya çıkmıştır. "İki Mektup" adlı hikâyenin bakış açısını incelerken sınırlı bilgiye sahip üçüncü tekil anlatıcıdan bahsetmek gerekir. Bu bakış açısında anlatıcı, olayları dışarıdan izleyen bir gözlemci gibidir. Anlatıcı genellikle tek bir karakterin bakış açısını izler; fakat bu karakterin zihnine girmeden dışarıdan bir göz olarak olayları okuyucuya aktarır. Bu anlatım tarzı, okuyucuyu belirli bir karakterle sınırlandırmadan olayları genel bir çerçevede değerlendirme imkânı sunar. Hikâyede bazen dışarıdan bir gözlemci gibi diğer karakterlerin düşünce ve duyguları aktarılmıştır (Deştî, 1351 hş.: 127-128).

"İki Mektup" hikâyesinin aynı zamanda birinci tekil anlatıcı bakış açısıyla yazıldığı da söylenebilir. Bu bakış açısıyla yazılan eserlerde olayın bir karakterin gözünden doğrudan aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca karakterlerin iç sesleri, kişisel çatışmaları ve toplumsal olay ve sorunlara karşı bireysel yorumları göze çarpmaktadır. Birinci tekil anlatıcı, okuyucuya karakterle empati kurma olanağı da sağlamaktadır. Bu bakış açısıyla yazılan hikâyelerde anlatıcı, hikâyeyi kendi gözünden aktararak olayları kendi kişisel deneyimleri etrafında şekillendirir. Bu bakış açısı, karakterin duygu ve düşüncelerine yoğun bir şekilde odaklanmayı sağlayarak daha subjektif bir anlatım sunmaktadır (Çetişli, 2011: 85). Hikâye hem birinci şahıs hem de üçüncü şahıs ilahi bakış açısı arasında dengeli bir geçiş yaparak okuyucuya geniş bir perspektif sunmaktadır. Bu durum karakterlerin iç dünyasına derinlemesine dalmayı mümkün kılarken olayların genel çerçevesini kavramaya da olanak sunmaktadır. Bu hikâyede kullanılan bakış açılarının hikâyeye katkısı şu şekildedir: Mektupların okunması ve yorumlanması sırasında anlatıcının hem kendi yorumlarını hem de karakterlerin tepkilerini aktarabilmesi, hikâyenin duygusal yoğunluğunu arttırmıştır. Ayrıca hem mektupların yazıldığı karakterlerin duyguları hem de bu mektupları okuyan kişilerin düşünceleri arasında geçiş yapılması, hikâyeye çok boyutlu bir yapı kazandırmıştır. Hikâyenin anlatımı sırasında ortaya çıkan farklı bakış açıları, okuyucuya dönemin toplumsal normlarına, kadın-erkek ilişkilerine ve bireylerin içsel çatışmalarına dair ipuçları sunmaktadır (Deştî, 1351 hş.: 127-140). Hikâyenin anlatımında Deştî, tasvir (betimleme) tekniklerinden faydalanmıştır. Hikâyede kullanılan tasvir teknikleri hem karakterlerin hem de mekânın ayrıntılı bir şekilde betimlenmesi için çeşitlendirilmiştir. Yazar, karakterlerin dış görünüşlerine ve fiziksel özelliklerine dair detaylı açıklamalar yapmış. Fiziksel tasvir tekniğinden faydalanmıştır: "...düşün gecesi saf ve masum çocuğun gözü gibi iri gözlerini kızlara dikmiş düşünüyordu, meclisteki kızlar bayram günü gibi yuvarlak ve beyaz yüz, keman kaşlar, kalemle çizilmiş gibi burun ve rujla boyanmış kırmızı dudaklarla..." (Deştî, 1351 hş.: 142).

Ayrıca mektupta Fâtî Hanım'ın arkadaşı ona mektup yazan Siyâmek'i tasvir etmiştir. Sesi için viyolanın sesi gibi güçlü ve derin bazen de melankolik ifadeleri kullanmış (Deştî, 1351 hş.: 142); bakışları ve sessizliği için odanın ortasında duran Türkmen halısı benzetmesini yapmıştır (Deştî, 1351 hş.: 152). Deştî'nin yaptığı bu tür tasvirler, okuyucunun karakterleri görsel olarak hayal etmesini kolaylaştırmış ve karakterlerin etkileyiciliğini ya da duygusal durumlarını vurgulamıştır. Deştî hikâyesinde karakterlerin iç dünyasının, duygularının ve düşüncelerinin ayrıntılı

bir şekilde anlatıldığı psikolojik tasvir tekniğinden de faydalanmıştır. Bu tasvirin amacı karakterlerin psikolojik durumlarını ve hikâyenin duygusal yoğunluğunu derinleştirmesidir. Hikâyede Siyâmek'in mektubundaki ifadeler, aşk acısını ve içsel çatışmaları doğrudan tasvir eder: "...ben seçkin ve irade sahibi biri olarak kendi sonsuz isteklerimin esiri ve kölesiyim; seni kuşkusuz sonsuz seviyorum." (Deştî, 1351 hş.: 137).

Ayrıca hikâyede doğal çevre ve mekân tasvirlerini yazar sıkça kullanılarak farklı bir atmosfer yaratmıştır. Doğa tasvirleri yaparak karakterlerin ruh hallerini yansıtmış; hikâyeye simgesel bir anlatım katmıştır. Ayrıntılı betimlemelerle okuyucunun olayları ve mekânı net bir şekilde zihninde canlandırması sağlanmıştır. Mektuptaki bir kadının yüz ve davranış özelliklerinin uzun uzun tasvir edildiği görülmektedir: "...gecenin başında gökyüzünü süsleyen yıldızlardan eser yoktu. Gökyüzü senin gözlerin gibi siyah, derin ve gizemliydi, aydınlık, parlak ve canlı; daha güzel, daha parlak, daha taze yıldızlar gökyüzünde toplanmışlardı artık hayatın kargaşasından bir eser kalmamıştı; yaklaşık üç saat gökyüzünü seyrettim." (Deştî, 1351 hş.: 135).

Hikâyede sembolik anlam taşıyan nesneler ve durumlar kullanılarak duygular dolaylı şekilde ifade edilmiş simgesel tasvir yapılmıştır. Deştî, karakterin içsel karmaşa ve çatışmasını ifade etmek için "...denizin dalgalarıyla boğuşan, kendini dalgaların acımasız saldırılarından kurtarmaya çalışan; fakat dalgalar usanmadan ısrarla ona vuran bir batığın balı gibi ..." (Deştî, 1351 hş.: 136) diyerek içinde bulunduğu durumu anlatmıştır. Hikâyede tasvir tekniğini hem karakterlerin iç dünyalarını hem de toplumsal ve fiziksel ortamları derinlemesine yansıtmak şeklinde ustalıkla kullanılmıştır. Tasvirler, hikâyelerin duygusal yoğunluğunu artırmak ve olayların geçtiği mekânları, karakterlerin psikolojik durumlarını daha derinlemesine anlatmak için önemli bir araç olmuştur. Deştî'nin tasvir tekniği, okuyucunun hikâyeye daha fazla bağlanmasını ve anlatının geçtiği dünyayı net bir şekilde hayal etmesini mümkün kılmıştır.

İki Mektup Adlı Hikâyenin Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi.

"İki Mektup" hikâyesi edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alındığında toplumsal tasvir unsurlarının belirgin bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu tür tasvirler, karakterlerin yaşadığı toplumun değerlerini, normlarını ve sosyal yapısını yansıtmak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Deştî'nin bu hikâyesinde toplumsal tasvire dair örnekler mevcuttur. Hikâye, kadın-erkek ilişkileri ve toplumsal normlar açısından incelendiğinde:

"Kadınların hiçbir zaman tam bir açıklıkla olaylarda yer almaması gerektiği, cismen ve ruben bir ortamda yarı aydınlık, yarı karanlık yaşamaları gerekir." (Deştî, 1351 hş.: 140) gibi ifadeler, dönemin toplumsal durumunu açıkça yansıtarak kadının toplumda gizemli ve ulaşılamaz bir figür olarak kalması gerektiği anlayışını ortaya koymaktadır. Bu patriyarkal (ataerkil) toplum yapısının bir yansımasıdır ve kadınların özgürlüğünün nasıl sınırlandırıldığını gözler önüne sermektedir.

Hikâye modernleşme ve gelenekselcilik çatışması bakımından incelendiğinde, hikâyenin geçtiği dönemde modernleşme ile geleneksel toplumsal normlar arasındaki gerilim göze çarpmaktadır. Ayrıca kadınların medeni kabul edilmesi için nasıl bir değişim geçirmeleri gerektiği tartışmaya açılmış "Yirminci yüzyıl medeni kadınlarının mağarada yaşayan kadınlardan farkı nedir?" (Deştî, 1351 hş.: 154) sorusu kadınların toplumdaki yerini sorgulayan ironik bir eleştiri niteliğinde olmuştur.

Hikâye sınıfsal yapı ve toplumsal hiyerarşi bakımından incelendiğinde ise "Kadınların iyiliği ve saadetleri kendi eşleriyle ilgilidir ve burjuvalar gibi yaşamaya bağlıdır." (Deştî, 1351 hş.: 154) ifadesinden de anlaşılacağı üzere mutluluğun toplumsal sınıf ve ekonomik durumla bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır. Bu, sınıf ayrımının bireylerin yaşamını ve mutluluğunu nasıl etkilediğini gösteren bir toplumsal tasvirdir.

Hikâyede aşk ve toplumsal beklentiler ele alındığında kadınların aşkı arz talep kuralına uygun olarak algıladıkları düşüncesi, aşkın bireysel bir duygu olmasının ötesinde, toplumsal yapı ve beklentiler tarafından şekillendiğini ifade etmektedir. Kadınların aşkı bir strateji ya da güç dengesi olarak kullanmaları yine kadınların toplumsal rolleriyle alakalı olmuştur. Ayrıca hikâyede kadının toplumdaki rolü üzerine eleştiriler yapılmış "Biz kadınlar layık olduğumuzdan çok fazla kendi güzelliğimize önem veririz ve bu tamamen erkeklerin suçudur." (Deştî, 1351 hş.: 143) ifadesinde kadınların toplumda fiziksel güzellik bakımından değerlendirilmesine yönelik bir eleştiri vardır. Ayrıca erkeklerin bu tarz tutum ve beklentileri, kadınların bu duruma uyum sağlamasına neden olmuştur.

Hikâye, toplumsal tasvir açısından oldukça zengindir. Kadın-erkek ilişkileri, sınıfsal farklılıklar, modernleşme ve geleneksel normlar arasındaki çatışma gibi temalar hem diyalog hem de mektuplarda işlenmiştir. Bu tasvirler, yalnızca bireylerin hikâyelerini değil aynı zamanda onların yaşadığı dönemin sosyal gerçekliklerini de ortaya koymaktadır.

“İki Mektup” hikâyesinde duysal tasvirler, karakterlerin çevrelerini veya hissettiklerini okuyucuya beş duyuyu harekete geçirerek aktarmak için kullanılmıştır. Bu tür tasvirler, metnin duysal ve fiziksel atmosferini güçlendiren önemli bir anlatım tekniğidir. Hikâyedeki belirgin duysal tasvirlerden bazıları şunlardır:

“Gökyüzü senin gözlerin gibi siyah, derin ve gizemliydi; aydınlık, parlak ve canlı; daha güzel, daha parlak, daha taze yıldızlar gökyüzünde toplanmışlardı.” (Deştî, 1351 hş.: 135). Burada gökyüzü, sevgilinin gözleriyle ilişkilendirilmiş ve ayrıntılı betimlemelerle okuyucunun zihninde canlı bir görüntü yaratılmıştır. Siyahın derinliği ve yıldızların parlaklığı hem fiziksel bir atmosfer hem de duysal bir derinlik sağlamıştır.

“Gecenin başında gök yüzünü süsleyen yıldızlardan eser yoktu, yaklaşık üç saat gök yüzünü seyrettim.” (Deştî, 1351 hş.: 135) tasviri doğrudan dokunma duyusuyla ilgili olmasa da uzun süreli bir izleme eylemi sonucunda yapılmıştır. Geceyi tanımlayan unsurlar okuyucuda fiziksel bir deneyim hissi uyandırmaktadır. Karakterin yalnızlığını ve içsel sükûnetini dokunsal bir atmosferle birleştirmiştir.

“Sesi; viyolanın sesi gibi güçlü ve derin bazen de yorgun gibi kendine has güzeldir.” (Deştî, 1351hş.: 138) ifadesinde Siyâmek’in sesi, viyolanın sıcak ve etkileyici tınısıyla kıyaslanarak işitme duyusuna hitap eden bir betimleme yapılmıştır.

“Yalnızca onun için ne kokular sürdüm, onun bana olan arzusunu daha da alevlendirmek için ne makyajlar yaptım.” (Deştî, 1351 hş.: 156) ifadesiyle karakterin sürdüğü koku, yaptığı makyaj okuyucunun zihninde bu atmosferi daha somut hale getirmiştir.

Hikâyede geleneksel ve kültürel tasvirin izlerine de rastlanmaktadır: *“Fâtî Hanım biz Hoy ve Rızaiye (Urmiye)’ye gitmeden önce, biz Şahgolü parkında temiz, geniş ve güzel bir misafirhaneye çelû kebab (İran’ın geleneksel yemeği) yemeye davet etti.”* (Deştî, 1351 hş.: 128) cümlesiyle yazar, yemek ve tat tasviri yapmıştır. Çelû kebab hikâyede kültürel bağlamda bir öneme sahip olduğundan karakterlerin kültürel bağlamda adet ve geleneklere bağlılığını ifade etmekte ve o anki fiziksel deneyimlerini okuyucunun zihninde canlandırmaktadır.

Yazar hem görme hem de hissetme duyularını birleştirerek hikâyeye duysal bir yoğunluk kazandırmıştır: *“Bu gece daha erken uyumak istiyordum batta yorgunluktan kitap okumak dahi istemedim; fakat gözlerimi kapadığımda bugün bana lütf gösteren senin tatlı tebessümünden biri gözümde canlandı.”* (Deştî, 1351 hş.: 136). Bu ifadede tebessümün tatlılığı, fiziksel bir eylemden çok hissedilen bir mutluluğu betimlemiş, farklı duyular kullanılmıştır.

Hikâye boyunca duysal tasvirler, atmosferin derinliğini artırmak, karakterlerin duysal durumlarını okuyucuya aktarmak ve olayları somutlaştırmak için ustaca kullanılmıştır. Bu tasvirler, okuyucunun hikâyeye daha güçlü bir bağ kurmasını sağlamıştır. Hikâyede toplumsal ve tarihsel arka planın tasviri de dikkati çekmektedir. Ayrıca karakterlerin aşk, toplumsal normlar ve ahlaki değerler arasında yaşadığı çelişkiler işlenmektedir. Toplumsal arka plan olarak incelendiğinde hikâye, karakterlerin kendi iç dünyalarını açığa vurduğu mektuplar üzerinden modernleşen bir toplumda bireylerin ahlaki ve sosyal çatışmalarını yansıtmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki güç dinamikleri, toplumsal rollerdeki beklentiler ve bireylerin bu beklentilerle nasıl mücadele ettiği ana temalardandır. Kadınların toplumsal rollerine ilişkin düşünceler, bir yandan geleneksel bir yapı içindeki beklentilere uyum sağlama çabası diğer yandan bireysel özgürlük arayışı olarak ikiye ayrılmıştır. Mektuplarda kadının güzellik ve duysal kontrol üzerindeki baskısı dile getirilmiştir. Aşk ve ilişkilere dair anlatılar, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerinde toplumsal normların etkisini göstermektedir; öyle ki kadınlar ve erkeklerin duysal ifadeleri bile toplumsal yargılardan bağımsız olamamıştır.

Tarihsel arka plan göz önünde tutulduğunda hikâye, modernleşme ile gelenek arasında sıkışmış bir toplumun yansımasıdır. Yazar, bireylerin iç dünyalarını işlerken dönemin ahlaki değerlerini ve toplumsal kurallarını da eleştirmekten geri durmamıştır. Bu durum batılılaşma sürecindeki bir toplumun hem geleneksel hem modern etik değerler arasında gidip gelmesinin etkilerinin göstergesi olmuştur. Özellikle eğitim, sanat ve kültürel değerlerin etkileri metinde hissedilmektedir. Karakterler, modern edebiyat ve felsefe eserlerinden alıntılar yaparak kendi duygularını ve düşüncelerini ifade ederken bu süreçlerin bireyler üzerinde nasıl bir dönüşüm yarattığına dair ipuçları sunmaktadır.

Hikâyede anlatıma farklı bir derinlik ve perspektif katan mektup tekniği, karakterlerin duygu ve düşüncelerini doğrudan ifade etmelerine ve okuyucuya daha kişisel bir bakış açısı sunmalarına olanak tanımaktadır. Hikâyeye hem samimiyet hem de dramatik bir etki katan bu teknik, hikâyede olay örgüsünü ilerletmekten ziyade karakterlerin duysal derinliğini ve dönemin toplumsal bakış açılarını anlamak için bir araç olarak kullanılmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere “İki Mektup” adlı hikâyede iki farklı kişi tarafından birbirine gönderilen iki

mektup vardır. Birincisi Siyâmek tarafından hikâyede adından bahsedilmeyerek gizli tutulan kadına yazılmış, ikincisi ise yine adı geçmeyen ve Fâtî Sâid'in arkadaşı olan kadın tarafından Fâtî Sâid'e yazılmıştır.

Hikâyede iki ana mektup vardır. Bunlar karakterlerin iç dünyalarını ve duygusal çatışmalarını ifade etmek için kullanılmıştır. İlki Siyâmek'in yazdığı, aşka ve hayal kırıklığına dair duygu dolu satırlarla doludur. İkincisi ise bir kadının kendi hislerini ve çatışmalarını açık bir şekilde dile getirdiği bir metindir. Bu mektuplar, okuyucuya karakterlerin psikolojilerini ve bakış açılarını daha derinlemesine anlamaları için fırsat tanımaktadır. Hikâyedeki bu mektuplar, hikâyeye doğrudan bir monolog niteliği kazandırmaktadır. Karakterlerin içsel monologları, okurun olaylara farklı perspektiflerden bakmasını sağlamaktadır. Mektuplarda kullanılan lirik ve duygusal dil, hikâyenin duygusal yoğunluğunu artırarak okuyucunun karakterlerle empati kurmasına yardımcı olmaktadır. Birinci ve ikinci mektup arasındaki farklı nitelikler, yazar karakterlerin dünya görüşlerini ve olaylara yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Siyâmek'in mektubu daha tutkulu ve melankolikken kadının mektubu daha analitik ve içsel bir sorgulama niteliğindedir. Mektup tekniği, karakterlerin içsel dünyalarını doğrudan ve samimi bir şekilde ifade etmelerine olanak tanıdığından karakterler, mektuplarında kişisel duygularını, düşüncelerini ve içsel çatışmalarını açıkça dile getirmişlerdir. (Çetin, 2009: 140). Genellikle kişisel bir dokunuş taşıyarak okuyucunun karakterlerle daha güçlü bir bağ kurmasını sağlayan bu teknik duygusal etkiyi artırarak anlatıma samimiyet katmaktadır. Özellikle duygusal ve içsel konularda, mektup aracılığıyla ifade edilen samimiyet, hikâyeye duygusal bir derinlik kazandırmaktadır. Hikâye anlatımında yenilikçi yaklaşım olarak nitelendirilen bu teknik geleneksel anlatı yöntemlerinin dışında, mektup formatı kullanılarak hikâyenin ilerleyişi, karakter gelişimi ve olayların aktarımını farklı bir biçimde yapmaktadır. Bu teknik esere özgünlük katarak okuyucunun ilgisini çekmektedir. Ayrıca karakterler arasındaki iletişimi göstermek için de etkili bir araçtır. Karakterler arasındaki mektuplaşmalar, onların ilişkilerini, anlaşmazlıklarını ve duygusal bağlarını açığa çıkarmaktadır (Tekin, 2010: 235; Şahin, 2020: 252). Hikâyede karakterler arasında geçen diyaloglar, olayların akışını sağlamak ve toplumsal eleştiriye vurgulamak için kullanılmıştır. Özellikle hikâye sonunda yer alan tartışmalar, dönemin toplumsal yapısını ve cinsiyet rollerini sorgulamaktadır:

-Sonunda Fâtî Hanım sessizliğini bozup “Beyler konuşunuz ve görüşünüzü söyleyiniz.” dedi.

-Fâtî bana yönelerek şöyle dedi: “Siz ki tarih hocasınız, acaba bana söyleyebilir misiniz, yirminci yüzyıl medeni kadınlarının mağarada yaşayan kadınlardan farkı nedir?”

.....

Vakayı aydınlatmak için kullanılan dar anlamda geriye dönüş tekniği (flashback) genellikle sıradan romanlarda kullanılan bir tekniktir (Tekin, 2010: 244-245). Bu hikâyede de dar anlamda geriye dönüş tekniğinin varlığından söz edilebilir.

Hikâyede İran'ın önde gelen şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 1390) gazelinden bir beyte yer verilerek geriye dönüş ve metinlerarasılık tekniğine örnektir:

عاقبت منزل ما وادی خاموشان است

حالیا غلغله در گنبد افلاک انداز

Sonunda bizim menzîlimiz suskunlar vadisidir,

Bari şimdi gök kubbeyi neşeli bağırışlarla doldur. (Hâfız 65. gazel, 2. beyit).

Roman ve hikâyenin temel unsurlarından biri olan zaman, eserde olayın gerçekleştiği an, olayın anlatıldığı an ve okuyucu tarafından algılandığı an olmak üzere üç farklı boyutta ele alınır. Hikâyede zamanın anlaşılabilirliği hem olayların yaşandığı tarihsel bağlamın hem de anlatımda kullanılan dil ve toplumsal işaretlerin incelenmesine dayanır. Bu nedenle, zamanı tarihsel bağlam ve anlatı zamanı olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Hikâye, modernleşen bir toplumun tarihsel sürecini, bireylerin duygusal çatışmalarını zamandan bağımsız bir şekilde işleyen bir anlatım biçimiyle sunar (Tekin, 2010: 285).

“İki Mektup” adlı hikâye bir yaz günü, okullar tatil olduktan sonra başlamaktadır. Her iki mektupta da sabah, akşam, gece ve saat kavramlarından bahsedilerek zamanla ilgili sürekli geçişler sağlanmıştır. Batı kaynaklı edebi ve felsefi referansların, Maeterlinck'in “Bilgelik ve Kader” kitabından hikâyede bahsedilmesi tarihi bir zamanı okuyucuya aktarmaktadır. Ayrıca kadın ve erkek ilişkilerindeki toplumsal normlar, aşk ve cinsiyet rollerinin tartışılması, dönemin modernleşme etkisinde şekillenen toplumsal yapısını da yansıtmaktadır.

Hikâyenin mekânı, olayların ve karakterlerin sosyal bağlamını zenginleştirmektedir. Hikâyenin geçtiği ana mekân olarak Tahran'ın Şemirân bağları ve Tebriz'dir. Hikâyenin büyük bir kısmı Tebriz'de geçmektedir. Tebriz, eserin yazıldığı dönemin hem tarihî hem de sosyal yapısıyla hikâyenin karakterleri için daha sakin ve serin bir mekân olarak sunulmaktadır. Tebriz'deki misafirhane, doğa ve çevre tasvirleri, karakterlerin ilişkilerini şekillendiren bir arka plan sağlar. Şahgoli'deki (Tebriz'de büyük bir park) misafirhanede hem sosyal etkileşimler hem de bireylerin kendi iç dünyalarını ortaya koyduğu bir mekân olarak önemlidir. Birinci mektupta yatak odası, cadde gibi mekânlar geçmektedir. Hikâyede Hoy ve Rızai'ye şehirlerinin adı geçse de oralara gidildiğine dair bir işaret yoktur.

Hikâyenin karakterleri incelendiğinde hikâyenin merkezindeki karakterin Siyâmek olduğu görülmektedir. Ayrıca Siyâmek aşk mektubunun yazarıdır. Duygusal, tutkulu ve melankoliktir. Aşk ve duygularıyla mücadele eder; âşık olduğu kadına karşı yoğun duygular besler. İdealist ve romantik bir yapıya sahiptir. Karamsar bir bakış açısına sahiptir; aşkın zorluklarını ve imkânsızlığını sürekli dile getirir. Siyâmek ve bilinmeyen kadının yazışmalarını çevresindekilere sunan kişi ise Fâtû Hanım'dır. Etrafındaki olayları dikkatle gözlemleyen ve bunları yorumlayan bir figürdür. Samimi ve iletişimci bir yapıya sahiptir. Olayları çevresindekilerle tartışarak hikâyenin toplumsal bağlamını genişletir. Fâtû Hanım tarafından ismi hikâyede zikredilmeyen bilinmeyen kadın, Siyâmek'in mektubuna cevap veren, onunla duygusal bir çatışma yaşayan karakterdir. Zeki, özgüvenli, güzel ve sorgulayıcıdır. Aşk ve toplum kuralları arasında sıkışmıştır. Siyâmek'e karşı hisleri karmaşıktır hem onu sever hem de ondan uzak durmayı seçer. Kadınlık, güzellik ve aşk üzerine toplumsal eleştiriler yapar. İradeli bir yapıya sahiptir; aşkını kontrol etmeye ve bastırmaya çalışır. Ama sonunda mutsuz olur. Fâtû Hanım'ın çevresindeki karakterlerden biri olan Sâmî Bey, mektuplardan birini yüksek sesle okur. Mizahi ve muzip bir kişiliği vardır. Olaylara eleştirel bir gözle bakar ve ince nüktelerle katkıda bulunur. Aşk, duygular ve toplumsal meseleler üzerine yaptığı yorumlar, hikâyeye derinlik kazandırır. Hikâyedeki ana gruptan biri olan Sâid, zaman zaman konuşmalara dahil olur. Güler yüzlü, şakacı ve esprili bir kişidir. Fâtû'nin eşidir. Toplumsal ve felsefi konularda yorum yapar, tartışmalara katılır. Mühendis Zerrîn Bey, Fâtû Hanım'ın misafirlerinden biridir. Hikâyenin sonunda gizemli bir figür olarak dikkat çeker. Sessiz ve düşünceli bir yapısı vardır; sohbetlerde genelde az konuşur. Hakkında fazla bilgi verilmez, ancak Siyâmek'in mektubunu yazan kişi olabileceği ima edilir. Tahran'dan yeni geldiği belirtilir; modern bir figür olarak tasvir edilir. Hikâyede bir diğer kişi ben anlatıcı kişisidir. Hikâyeyi üçüncü şahıslar üzerinden anlatarak hikâyeye zaman zaman kendi görüşleriyle dahil olur. Tarih hocasıdır, toplumsal ve tarihsel bağlamda yorumlar yapar. Olaylara daha nesnel bir perspektifle yaklaşır. Bu karakterler, hikâyenin aşk, toplumsal normlar ve bireylerin iç çatışmaları üzerinden şekillenen ana temasını anlamamıza yardımcı olur. Her biri farklı bakış açıları ve özellikleriyle hikâyeyi zenginleştirir.

Hikâyenin siyasi düzeyi, doğrudan siyaset üzerine yoğunlaşmasa da dönemin toplumsal yapısı, bireylerin ilişkileri ve toplumsal değerler üzerinden dolaylı olarak anlaşılabilir. Hikâyede geçen olaylar ve karakterlerin topluma dair eleştirileri, hikâyenin siyasi düzeyini anlamamıza yardımcı olur. Karakterlerin topluma dair eleştirileri ve olaylar üzerinden yapılan yorumlar, hikâyenin toplumsal ve siyasi arka planını anlamamıza yardımcı olur. Hikâyede bireylerin yaşadığı duygusal çatışmalar ve toplumsal normlarla girdikleri mücadele, dönemin modernleşme süreciyle bağlantılıdır. Batı felsefesine ve edebiyatına yapılan göndermeler, özellikle Maeterlinck'in eserlerinden yapılan alıntılar, modernleşme ile geleneksel değerler arasındaki gerilimi ortaya koyar. Kadın karakterin toplumsal beklentilere karşı duruşu da bu bağlamda değerlendirilebilir; onun kendi istekleri ve toplumun ona biçtiği roller arasında sıkışmış olması, dönemin sosyal yapısına yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Kadın-erkek ilişkileri ekseninde işlenen toplumsal eleştiriler, dönemin patriyarkal düzenini sorgulayan bir yaklaşımı yansıtır. Kadın karakterin erkeklerin bakış açısını eleştirmesi ve aşkın toplumsal algısını sorgulaması, bireysel özgürlük ile toplumsal baskılar arasındaki çatışmayı gözler önüne serer. Bu durum, yalnızca bireysel ilişkiler bağlamında değil aynı zamanda o dönemin sosyal ve siyasi yapısına yönelik dolaylı bir eleştiri olarak da okunabilir.

Hikâyede aydın kesim ve burjuva yaşam tarzı da eleştirel bir çerçevede ele alınır. Özellikle Mühendis Zerrîn Bey gibi karakterler aracılığıyla dönemin entelektüel kesiminin duygusal ilişkilerde yüzeyselleşmesi ve sanat yapma kaygısıyla hareket etmesi vurgulanır. Burjuva hayat tarzı, karakterlerin diyaloglarında hem bir hayranlık unsuru olarak hem de mesafeli bir eleştiriyle işlenmiştir. Toplumsal sınıf farklılıkları ve statü meselesi, karakterlerin davranışlarında ve ilişkilerinde önemli bir yer tutar. Kadınların ve erkeklerin sosyal statüye göre şekillenen tutumları, dönemin sınıfsal yapısını ve güç ilişkilerini yansıtır. Genel olarak hikâyeye, bireylerin toplumsal normlar, ahlaki değerler ve kişisel arzular arasındaki çatışmasını ele alır. Bu mücadele, bireyin katı toplumsal kurallara karşı

duruşunu ve özgürleşme çabasını simgeler. Bu yönüyle hikâye, dönemin toplumsal düzenine dair dolaylı ama güçlü bir eleştiri niteliği taşır.

Hikâyenin kültürel yönü, dönemin toplumsal yapısını, bireyler arasındaki ilişkileri ve değer yargılarını şekillendiren kültürel unsurlar üzerinden değerlendirilebilir. Karakterlerin tutumları, olay örgüsü ve yapılan edebi göndermeler, hikâyenin içinde bulunduğu kültürel bağlamı anlamamıza yardımcı olur. Modernleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkisi, hikâyede belirgin bir şekilde hissedilir. Batılı yaşam tarzının izleri, edebi ve felsefi eserlerden yapılan alıntılar aracılığıyla kendini gösterirken, bu etkileşimin geleneksel toplumsal ve ahlaki değerlerle çatıştığı da görülür. Bu durum, karakterlerin aşk, ahlak ve toplumsal roller konusundaki içsel bunalımlarıyla açıkça ortaya konur.

Hikâyedeki karakterler, Batı felsefesine ve modern edebiyata referanslar yaparak dönemin entelektüel ortamını yansıtır. Maeterlinck'in *Bilgelik ve Kader* adlı eserine yapılan atıflar, Batı düşüncesinin etkisini gözler önüne sererken Hâfız-i Şîrâzî'nin beytine yapılan alıntı geleneksel kültürel unsurların da güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğünü gösterir. Hikâyenin kültürel yönü, dönemin toplumsal yapısını, bireyler arasındaki ilişkileri ve değer yargılarını şekillendiren kültürel unsurlar üzerinden değerlendirilebilir. Karakterlerin tutumları, olay örgüsü ve yapılan edebi göndermeler, hikâyenin içinde bulunduğu kültürel bağlamı anlamamıza yardımcı olur. Modernleşme sürecinin bireyler üzerindeki etkisi, hikâyede belirgin bir şekilde hissedilir. Batılı yaşam tarzının izleri, edebi ve felsefi eserlerden yapılan alıntılar aracılığıyla kendini gösterirken bu etkileşimin geleneksel toplumsal ve ahlaki değerlerle çatıştığı da görülür. Bu durum, karakterlerin aşk, ahlak ve toplumsal roller konusundaki içsel bunalımlarıyla açıkça ortaya konur.

“İki Mektup” hikâyesinde kadın karakterler, toplumsal normlar, bireysel arzular ve geleneksel değerler arasındaki gerilim içinde konumlandırılmıştır. Özellikle mektuplarda anlatılan kadın figürü hem güçlü hem de çelişkili bir ruh haliyle tasvir edilir. Hikâyenin merkezinde, ismi verilmeyen bir kadın yer alır. Bu kadın, Siyâmek'in kendisine duyduğu yoğun aşkı ve bağlılığı sorgular. İlk başta bu aşka mesafeli yaklaşırken daha sonra içsel bir çatışmaya girer. Toplumsal beklentiler ile kendi duyguları arasında sıkışmıştır. Bir yandan aşkın getirdiği sorumluluklardan ve olası sonuçlardan korkarken diğer yandan Siyâmek'in ilgisinin kesilmesiyle bir boşluk hisseder. Onun gözünden anlatılan duygusal dalgalanmalar, dönemin kadınlarının yaşadığı çelişkileri yansıtır. Hikâye boyunca kadınların psikolojik tahlillerine değinen Deştî, kadınların yaşadığı olaylara, toplumdaki yerine, üzerindeki aile ve toplum baskısına, hayallerine, üzüntülerine, çevresi tarafından dışlanma sebeplerine, kadın-erkek eşitliğine, onların birbirleriyle olan ilişkilerine ve toplumun aksak yönlerine değinmiştir. Kadın karakterin aşk karşısındaki tutumu, dönemin toplum yapısını da eleştiren bir bakış açısını içinde barındırır. Kadınlar genellikle duygusal ilişkilerde edilgen taraf olarak görülse de burada kadın karakter, aşkın kontrolünü elinde tutmak isteyen, karar verme gücüne sahip ve duygularını yönlendirme çabasında olan bir karakter olarak çizilir. Siyâmek'in duygusal bağlılığına rağmen onu geri çevirerek kadınların sadece aşk nesnesi olmadığını aynı zamanda irade sahibi bireyler olduğunu gösterir. Ayrıca erkeklerin kadınlara bakış açısı ve küçümsenen tavırları hikâyenin karakterleri arasındaki konuşmalarda açıkça görülmektedir. Siyâmek, kalbine hükmedemediğini ve aşkın, gönlüne düştüğünü andan itibaren onu tamamen etkisi altına aldığını dile getirir. Erkek, bir kadından uzaklaşmak istiyorsa bunu ancak onu sıkça görerek başarabileceğini çünkü fazla görülen şeyin zamanla değerini kaybettiğini savunur. Mektubunda, sevdiği kadının dünyadaki tüm kadınlardan daha güzel, farklı ve eşsiz olduğunu vurgular. Onun yüzünün güzelliği ve aşkının, uykusunu kaçırarak kadar derin bir etki bıraktığını ifade eder. Bununla birlikte kadınlara duyulan ilginin zamanla onları merhametsiz ve zalim bir hale getirdiğini öne sürer. Kadınların, toplumda erkeklerin sahip olduğu üstünlük ve egemenlik karşısında bilinçsizce bir intikam duygusu beslediğini ve bu duyguyla hareket ettiklerini düşünür. Ancak aşkını itiraf ederken sevdiği kadının diğer şımarık, yapmacık ve intikam peşinde koşan kadınlardan farklı olduğunu da belirtir. Kimliği açıklanmayan ve Siyâmek'in mektup yazmasına neden olan kadın, toplumsal yapı ve normların, kadınları gizemli ve ketum bir yapıya bürünmeye zorladığını söyler. Hikâyede, kadına dair şu düşünceler dile getirilir: “*Kadın hiçbir zaman tam bir açıklıkla olaylarda yer almamalı, cismen ve ruhen bir ortamda yarı aydınlık, yarı karanlık yaşamalı, böylece çekiciliğini ve büyümesini kaybetmemeli*” (Deştî, 1351 hş.: 140). Kadın, kendisine yazılan mektubun içtenlikle mi yoksa onu kazanmak için söylenmiş süslü sözlerden mi ibaret olduğunu sorgular ve bu belirsizlik içinde umutsuz, kararsız bir tavır sergiler. Şüpheleri ve içsel çatışmaları nedeniyle aniden olumsuz bir yanıt verir. Toplumda erkeklerin kahraman, kadınların ise duygularının esiri olduğu düşüncesi yaygın olsa da kadın karakter, bunun toplumun dayattığı bir algı olduğunu ifade eder. Kadınların duygularına hâkim olma konusunda erkeklerden daha güçlü olduğunu savunarak şu sözleri

dile getirir: “Kadın daima duygularına boyun eğme ve kendi duygularına bâkim olmada erkeklerden daha güçlüdür; hatta sadece his ve iç güdü ile hükmedilen cinsel mevzularda bile onları kadın, akıl ve iradesiyle çözebilir.” (Deştî, 1351 hş.: 147). Ayrıca, erkeklerin akli bilimlerdeki üstünlüğünü, kadınların tarih boyunca hayatın önemli alanlarına dâhil edilmemesiyle açıklar ve şöyle der: “Kadınlar tarihin en eski zamanlarından beri hayatın işlerine girişimde bulunmada geri kalmış ve bundan ötürü de akli kuvvetlerini gösterememiştir.” (Deştî, 1351 hş.: 140).

Hikâyede, kadınların genellikle zorba ve sert erkeklerden hoşlandığı da belirtilir. Kadın karakter ise erkeklere güvenmediğini, onların zamanla kendisini yarı yolda bırakacağını düşünür. Toplumsal kurallara uymak adına ahlaki kitaplarda yer alan cümleleri tekrar ettiğini itiraf eder. Ancak verdiği kararın sonuçlarıyla yüzleştiğinde derin bir pişmanlık ve içsel huzursuzluk yaşar. Onun yaşadığı bu ikilem, dönemin kadınlarının kimlik arayışı ve özgürlük mücadelesini edebi bir çerçevede gözler önüne serer.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayın süreci ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar(lar) bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederiz.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır. Tek bir yazar tarafından çalışma yürütülmüş ve raporlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Edebiyat sosyolojisi bağlamında Ali Deştî'nin iki mektup hikâyesi” başlıklı çalışma kapsamında herhangi bir anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, ya da başka görüşme teknikleri kullanarak katılımcılardan veri toplamadığımı, insan ve hayvanlar üzerinde deney, vb. yapmadığımı, kişisel verilerin korunması kanununu ihlal etmediğimi, sorumlu yazar olarak bu belgenin doldurulması noktasında diğer yazarları haberdar ettiğimi bildirir; Bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardan olduğunu sorumlu yazar olarak beyan ederim.

Sonuç

Ali Deştî'nin “İki Mektup” adlı hikâyesi dönemin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşullarını yansıtan önemli bir eser olarak öne çıkar. Hikâye, kadınların toplumdaki statüsüne değinmesiyle dikkat çeker. Eser, edebiyat eleştirisi ve sosyolojinin sunduğu olanaklarla, geçmiş ve şimdiki zamanı karşılaştırarak toplumsal sorunların anlaşılmasına katkı sağlar. Ancak bu çalışmanın temel amacı, toplumsal sorunların oluşum sürecini açıklamaktan ziyade edebiyatın toplum içerisindeki rolünü ortaya koymaktır. Hikâyeden elde edilen çıkarımlar, dönemin gerçeklerine uygun bir şekilde değerlendirilmiş, yazarın toplumsal meseleleri geniş bir bakış açısıyla okuyucuya sunduğu tespit edilmiştir. Deştî'nin tasvir tekniği, okuyucunun dikkatini hikâyeye daha çok çekmiş; okuyucuya hikâyenin geçtiği dünyayı net bir şekilde hayal etme olanağı sunmuştur. Hikâye, empati kurmayı sağlayan psikolojik tasvir ve duygulara derinlik katan doğa tasvirleri ile zenginleştirilmiş; ayrıca simgesel unsurlar, metnin edebi gücünü artırmış; okuyucuyu metnin alt anlamlarını keşfetmeye teşvik etmiştir. Toplumun geleneksel ve modern değerleri arasındaki gerilim, hikâyede bariz bir şekilde işlenmiştir. Özellikle kadın-erkek ilişkileri ve kadınların toplumsal rolleri üzerine eleştiriler dikkat çekicidir. Hikâye, bireylerin toplumsal normlarla olan mücadelesini ve aşk gibi duyguların toplumsal beklentilerle nasıl şekillendiğini eleştirel bir bakışla sunmaktadır.

Kaynakça

- Aryân-pûr, Y. (1376 hş.). *Ez Nîmâ Tâ Ruzgâr-i Mâ: Târîh-i Edebî-yi Fârsî-yi Mu'asir*. İntişârât-i Zevvâr.
- Aydın, E. (2009). Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler. *Türkish Studies*, 4(1), 358-370. [dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.548](https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.548).
- Âzerneg, A. (1382 hş.). Ali Deştî. *Rûznâmenigâr, Siyâsetmedâr, Nevîsende ve Müntekid-i Edebî*. Ketâbfurûşî.
- Bilgen, B. (2000). Çağdaş İran Yazarlarından Ali Deştî. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(1-2), 19-39.
- Bulduker, G. (2020). Sosyolojisi Açısından Memleket Hikâyeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 24(1), 29-50.
- Coşkun, S. (2006). Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8), 405-414.
- Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Öncü Yayıncılık.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tablillerine Giriş II*. Akçağ Yayınları.
- Destgayb, A. (1339 hş.). Ali Deştî, *Peyâm-i Nevîn*, 3(3), 14-35.
- Deştî, A. (1351 hş.). *Fitne*. İntişârât-i Câvidân.
- İlhâmbahş, S. M., & Ramazânî, Z. (1387 hş.). Sâdenevisî ve Vâjegân-ı ‘Arabî der Neşr-i ‘Ali Deştî. *Pejûbeşnâme-i Ferheng u Edeb*, 7, 200-220.
- İttihâd, H. (1383 hş.). *Pejûbeşgirân-ı Mu‘âşır-ı Îrân*. İntişârât-i Zevvâr.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Kanar, M. (2020). Ali Deştî. *DİA*. C. 1. 322-323. TDV Yayınları.
- Karacar, M. (2023). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Ayaşlı ile Kiracıları Üzerine Bir İnceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 384-400 <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1253445>.
- Kerrigan, M. (1995). *Blöfçünün Rehberi Edebiyat*. (Ö. Arıkan, Çev.). Afa Yayınları.
- Koçak, A. (2023). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Dilenme ve Dilencilik: Hayattan Sayfalar ve Miskinler Tekkesi Örneği. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 63(1), 219-244. <https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1284244>.
- Kösemihal, N. Ş. (1967). Edebiyat Sosyolojisine Giriş. *Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 19(20), 1-30.
- Mâhûzî, M. (1382). Avâmil-i Suķûṭ (Ḥâṭırât-ı Ali Deştî). *Buḥârâ*, 26, 239-248.
- Meriç, C. (2006). *Kırk Ambar*. İletişim Yayınları.
- Michaud, G. (2018). *Bir Disiplin Olarak Edebiyat Sosyolojisinin Kurulması*. (H. Uçan, Çev.). İz Yayıncılık.
- Moran, B. (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İletişim Yayınları.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat sosyolojisi* (E. C. Gürcan, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Şahbâzî, A. (1383). Zindeğî ve Zamâne-yi Ali Deştî. *Faşlnâme-i Miṭâla‘ât-ı Târîḥî*, 2, 9-139.
- Şahin, V. (2020). *Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. Akçağ Yayınları.
- Tahrânî, M. T. (1376). Costârî der Efkâr ve Endîşehâ-yi Ali Deştî. *Keyhân-ı Ferhengî*, 135, 40-43.
- Tekin, M. (2011). *Roman Sanatı I*. Ötüken Neşriyat.
- Wellek, R., & Austin W. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*. (A. E. Uysal, Çev.). Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

EXTENDED SUMMARY

Literature, which enables the aesthetic expression of emotions, thoughts and dreams through language, reflects people's experiences, social judgments, values, cultural norms and individual feelings to the reader through written or oral texts. Literary genres such as novels, stories, short stories, poetry, theater and similar forms reflect the sociological characteristics of the society in which they are written. For this reason, writers and poets have collected data and information using scientific techniques, much like sociologists and presented them to society. Since literature and sociology are considered complementary fields of study, they have not been regarded as separate from one another. Sociology of literature is a discipline that examines the social impact and values of literary works while exploring the interaction between literature and society. It analyzes the role of literary texts in the social structure, norms, values and changes. Understanding the social structure, economic and political conditions of the period in which a work was created involves examining how these conditions influenced the author and their work, the reflection of these works on society, their effects on readers, the changes they prompted in social perception and consciousness, how identity categories such as gender and class are represented and shaped and the ideological themes and discourses they convey. Literary texts that reflect social and communal life have helped in gaining a closer understanding of the sociological aspects of societies. Through these works, a society's understanding of art and aesthetics, history, economic, social and political heritage has been comprehended. Genres such as short stories, novels and poetry are closely related to a society's political history. The language, stylistic features, themes, characters and the social context and setting in these works provide readers with insights into the political views and ideologies of that society.

Ali Dashti, one of the leading figures of modern Iranian prose, was a writer, journalist and statesman. Ali Dashti achieved great success in his stories by conducting psychological analyses of women. With his unique attention to detail, extraordinary imagination, intelligence and subtlety, he revealed the hidden psychological states of women, as well as their good and bad emotions.

Ali Dashti's story *Two Epistolary Stories* stands out as a significant work reflecting the social, cultural, political and economic conditions of its time. The story draws attention by addressing numerous social issues. Utilizing the tools of literary criticism and sociology, the work contributes to understanding social problems by comparing the past and the present. However, the primary aim of this study is not to explain the process of the formation of social issues but to highlight the role of literature within society. The insights gained from the story have been evaluated in alignment with the realities of the period, revealing the author's broad perspective in presenting social issues to the reader. The tension between traditional and modern values within society is prominently addressed in the story. Criticisms particularly concerning gender relations and the societal roles of women, are noteworthy. The story presents a critical perspective on individuals struggles with social norms and how emotions like love are shaped by societal expectations.

The story is enriched with psychological descriptions that foster empathy and nature depictions that add depth to emotions. Additionally symbolic elements enhance the literary strength of the text, encouraging the reader to explore its underlying meanings.

In the story, various narrative techniques are employed with a sense of order and precision. When readers engage with this story, it provides insights into the structure of the society in which it is set, the women living in that society and their roles while also showcasing the brilliance of Ali Dashti's storytelling.

While analyzing the story *Two Epistolary Letters* the following aspects were examined after providing a summary of the story: narrative perspective, narrative techniques used, descriptions, narrative elements such as time and setting, characters and their traits, narrator, political dimension and cultural dimension.

The story *Two Epistolary Letters* reflects the social, political and cultural values of Iran, engaging the reader with both thought-provoking themes and an intriguing love story that captures their attention. In this context, the story portrays the role of women in Iran and Iranian society, arousing curiosity in the reader. However, the story, which begins with a letter written by an unknown person, ends with unanswered questions about who wrote it. Both the people in the setting where the letter is read and the reader are left wondering about its author and the story concludes in disappointment. A woman's unrequited love, suppressed by societal pressures, brings her nothing but sorrow and grief. In the story by Ali Dashti, examples of couplets from Hafez and other poets are included. In this way, the author captures the reader's attention and arouses curiosity, keeping them engaged in the story.